

Masterplan voor Shenzhen, China (Foto Martijn van der Linden)

Staan planologen voor een nieuw tijdperk?

Een reflectie op het trendgevoelige veld van de planologie

Het omgaan met en richting geven aan nieuwe ontwikkelingen is voor velen een fascinerend onderwerp. In het planningsproces van stedelijke ontwikkeling lijken thema's vanuit diverse achtergronden bij elkaar te komen. Sommige discussies komen voort uit een maatschappelijk debat, anderen vanuit een economische, technologische, bestuurlijke of milieugerelateerde invalshoek. De ideeën over de manier waarop deze thema's bij elkaar komen verandert constant. Dit is een aanleiding voor AGORA om te kijken hoe vorm wordt gegeven aan de diverse perspectieven in de planningswereld van nu.

MIRJAM FOKKEMA & MARTIJN VAN DER LINDEN

Het maken van een plan heeft iets euforisch. Het bepalen van wat er in de toekomst met een bepaald gebied gaat gebeuren geeft een tastbaar beeld van de mogelijkheid om iets fantastisch te creëren. Maar op hetzelfde moment heeft het ook iets beangstigends. Implementatie van het plan moet in veel gevallen een meetbare kwaliteitsverbetering opleveren of het moet voldoen aan de vraag naar bijvoorbeeld woningen of kantoorpanden. Of de vooraf gestelde doelen ook werkelijk behaald worden, is natuurlijk altijd de vraag. Maar de angst en voorzichtigheid onder plannenmakers treedt niet zozeer op bij endogene processen. De grootste benauwdheid schuilt in het maken van keuzes die de weg naar het resultaat beïnvloedt en de exogene processen die daar inherent aan zijn.

Het is een utopie om te stellen dat plannen gemaakt worden in een gebied van grote leegte waar alles nog 'maakbaar' is. Locatieontwikkeling staat niet los van de omgeving waarin het zich bevindt. De omstandigheden waarin de huidige maatschappij zich bevindt, de context, zijn volop aan verandering onderhevig waardoor het planningsproces elke keer anders verloopt. Elk plan is uniek. Door dit onvoorspelbare en veelzijdige karakter levert de planvorming telkens nieuw onderzoeksmateriaal op voor wetenschappers. Dit heeft ook maatschappelijke consequenties. De constante verandering confronteert de planoloog telkens met een nieuwe context waarop de planningsinstrumenten aangepast moeten worden om effectief te kunnen blijven en te voorzien in de behoeften van de maatschappij.

Sommige wetenschappen maken, tot op zekere hoogte, een autonome ontwikkeling mee. Dit is voor de planologie zeker niet het geval. De gedachte dat de planologie moet inspelen op maatschappelijke veranderingen zet theoretici onder druk om alsmaar nieuw gereedschap te smeden voor gebruik in de nieuwe wereld. Toch lopen planologen bepaald niet achter de feiten aan. Er komen veel vernieuwende ideeën uit de wetenschappelijke wereld, met elk hun eigen invalshoek op de toekomst van de planologie.

Het nieuwe urbanisme

Eén van de theoretici die over een nieuw tijdperk spreken is François Ascher. Dit doet hij in zijn boek 'Les nouveaux principes de l'urbanisme' uit 2001. Hij benadrukt hierin dat de maatschappij zich in een nieuwe fase van het moderniseringstijdperk bevindt. Een fase waarin de perceptie van plaats en tijd sterk verandert en sociale relaties vooral gesitueerd zijn binnen verschillende netwerken.

Tegenwoordig zijn keuzemogelijkheden van individuen om de plaats en tijd voor interactie te kiezen sterk toegenomen. Het is mogelijk om de dagelijkse boodschappen 's nachts met één muisklik via het internet te bestellen. Dit betekent niet dat het lokale leven verdwijnt, maar dat de interacties op het gebied van wonen, werken en recreatie niet meer alleen gebonden zijn aan het lokale niveau.

Sociale relaties zijn ook aan veranderingen onderhevig. Het is niet vanzelfsprekend dat de burens ook vrienden en collega's zijn. Mensen bevinden zich in verschillende sociale sferen die niet altijd met elkaar overlappen en steeds meer van elkaar verschillen. Door de groeiende keuzemogelijkheden lijkt het dat mensen deel uit kunnen maken van meerdere sociale omgevingen. Ascher noemt dit het verschijnsel van 'pluri-socials'.

Deze sociale veranderingen spelen zich af in een maatschappij waarin de kenniseconomie steeds belangrijker wordt. De opkomst van de kenniseconomie heeft tot gevolg dat de economische principes van het kapitalisme zich in een andere context ontwikkelen. Er wordt vaak gesproken over de terug-

trekking van de natiestaat onder druk van mondialisering, maar ook het functioneren van de verzorgingsstaat met een sterke overheidsinvloed staat al lange tijd ter discussie. Het gebruik van publiek-private samenwerkingsovereenkomsten zou meer tegemoet komen aan de eisen van de veranderende samenleving. Een samenwerkingsverband tussen verschillende typen actoren kan meer open staan voor de gedifferentieerde, complexe en dynamische samenleving van vandaag de dag.

Deze veranderende omstandigheden hebben effect op de stedelijke ontwikkeling en dit is waar Ascher aan refereert als hij spreekt over het nieuwe urbanisme. Er ontstaat een situatie waarin de scheidslijn tussen stedelijk en landelijk steeds minder scherp wordt, waardoor de stad niet langer een duidelijke stip op een landkaart is. De beschrijvingen van Ascher over dit nieuwe urbanisme zijn niet nieuw, maar zijn introductie van tien principes voor het nieuwe urbanisme benadrukken wel het belang van deze veranderingen voor de stedelijke planning.

De basis van de principes is de overgang van ruimtelijke planning naar strategisch management, waarin projecten de basis vormen. Dit vormt het hart van deze nieuwe vorm van urbanisme. Het nieuwe urbanisme zou gericht moeten zijn op het realiseren van een grote verscheidenheid aan verschillende projecten, waarbij een strategische methode gevonden kan worden om deze projecten gezamenlijk te implementeren. Het betreft een pro-actieve benadering van stedelijke planning in een veranderende context. Dit zijn ideeën die in veel boeken terugkomen, maar of ze ook overal toepasbaar zijn valt natuurlijk te betwifelen. In dit nummer zullen vooral voorbeelden uit Europa en de Verenigde Staten worden besproken. Toch zou de blik niet alleen daar op gericht hoeven te zijn. Ook veel steden in het verre oosten, zoals in China en Japan, lenen zich voor nader onderzoek naar de context van stedelijke planning en de perspectieven daarop.

Verandering in aanpak?

In de wetenschap wordt regelmatig gesproken over een nieuw tijdperk. Niet alleen door François Ascher. Een recente publicatie van de WRR verwees ook al naar 'de Nieuwe Geografie'. Als alles als 'nieuw' bestempeld wordt, zijn

we dan ook echt in een nieuw tijdperk terechtgekomen? En hoe wordt dit, met de dominantie van de huidige postmoderne stroming, eenduidig gedefinieerd? Kan dat überhaupt?

Er zijn veel perspectieven op deze nieuwheid. Om te beginnen vinden sommigen dat er weinig nieuws gebeurt. Vooral in de Verenigde Staten, waar op de universiteiten uitvoerig over het de inhoud van New Urbanism wordt gedebatteerd, is twijfel over het vernieuwende aspect van New Urbanism. In de Verenigde Staten staat de stroming vooral voor het promoten van hogere dichtheden, het promoten van het stadsleven, het regenereren van de vervallen 'Main Street', die onder de concurrentie van weilandwinkels te lijden heeft, en het 'walkable' maken van residentiële gebieden.

Critici beweren dat het slechts een verzameling standpunten is, die overgenomen zijn uit voorgaande planningsideeën, zoals Howards 'The Garden Cities of Tomorrow' (1898) en Jane Jacobs' 'The Death and Life of Great American Cities' (1961), en feitelijk weinig nieuws te bieden heeft. Het New Urbanism zoekt in hun ogen slechts naar oplossingen voor problemen in de huidige Amerikaanse steden en kan de pretentie een 'planningsfilosofie' te zijn niet waar maken. Al is het alleen maar omdat het slechts toepasbaar is op de voor de

Verenigde Staten zo typerende problemen. Wanneer de situatie veranderd is – en het probleem dus ook – zal ook de door New Urbanism geïnspireerde planningsstrategie aangepast moeten worden. De kracht van het New Urbanism in de Verenigde Staten lijkt dus vooral te schuilen in de flexibiliteit en het aanpassingsvermogen dat het heeft.

Over het 'nieuwe tijdperk' zijn de meningen verdeeld en de perspectieven erop lijken per land te verschillen. In Nederland wordt het debat over nieuwe vormen van urbanisme, ruimtelijke ontwikkeling en planningsmethodieken gevoerd rondom de definitie van 'ontwikkelingsplanologie', die een soortgelijke flexibiliteit onderschrijft.

Ontwikkelingsplanologie

In 1998 noemde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid ontwikkelingsplanologie als 'opvolger' van de toelatingsplanologie zonder daarbij op de details in te gaan. In de 'Nota Ruimte' uit 2001 werd het opgepikt en formuleerde men een voorkeur voor 'ontwikkelingsgerichte planologie', maar werkte dit onvoldoende uit. Hierdoor ontstond een discussie over de definitie die maar voortduurde. Het thema ontwikkelingsplanologie en alle 'nieuwe' planvormen die daarbij komen kijken, vormden al gauw een ware 'hype'. Deze werd opgepakt en gevoed

De ideeën lopen niet altijd dezelfde kant op (Foto Mirjam Fokkema)

door andere tijdschriften zoals S&RO en Rooilijn. Na jaren van discussie kan de balans opgemaakt worden. Hebben alle publicaties, debatten, fora en onderzoeken een duidelijk kader kunnen schetsen van wat ontwikkelingsplanologie precies is en wat de Nederlandse planologie er mee zou moeten? Het antwoord is: nee.

Nee, want er is nog steeds discussie over de fundamenteën van de ontwikkelingsplanologie. In 2005, zeven jaar na de 'introductie' van het begrip, is de wetenschap nog steeds bezig met vorm te geven aan wat we hier onder zouden moeten verstaan en heeft de verscheidenheid aan perspectieven nog geen compromis opgeleverd. In nummer 2 van 'Ruimte in Debat' besteden Femke Verwest en Ed Dammers (beiden van het Ruimtelijk Planbureau) en Bastiaan Staffhorst (Berenschot Procesmanagement) aandacht aan ontwikkelingsplanologie en proberen ze er inhoud aan te geven door de definitie van ontwikkelingsplanologie ter discussie te stellen. In de 'Nota Ruimte' introduceert het kabinet ontwikkelingsplanologie als een integrale gebiedsgerichte aanpak waarin alle betrokkenen participeren en waarbij het vooral gaat om de kwaliteit van het geheel en minder om de verschillende doelstellingen afzonderlijk. Verwest, Dammers en Staffhorst geven echter de voorkeur aan een andere definitie. Zo stellen zij niet het verbinden van alle ruimtebehoeften voorop, maar het op een nieuwe manier verbinden van een beperkt aantal. Bovendien stellen zij de daadwerkelijke uitvoering expliciet centraal, daar waar het kabinet alleen spreekt over het meer ruimte bieden voor realisatie. Vervolgens noemen ze 'grensverleggende' planologie in het buitenland waaronder Portlands 'lightrail' en noemen dat ontwikkelingsplanologie. De verbinding tussen het veelvoud aan ontwikkelingsspecifieke aspecten is voor de redactie van AGORA niet overtuigend.

Het themanummer

In dit themanummer komt een veelvoud aan perspectieven op (de ideeën over) de stedelijke planning aan bod. Hiermee wil AGORA een inbreng leveren aan een breder debat over de situatie van de huidige planningswereld. De bijdragen in dit nummer zijn te onderscheiden in drie delen. De eerste vier artikelen kunnen worden

beschouwd als een reflectie op verschillende perspectieven op planning. Len De Klerk benadrukt in zijn betoog wat de wetenschap te bieden heeft voor het maken van een goed plan. De beheersing van de wetenschappelijke theorieën staat volgens hem voor kwaliteit van de ruimtelijke inrichting. De context waarin het vraag- en aanbodspel zich bevindt moet daarbij niet uit het oog worden verloren. De Nederlandse planningshistorie heeft daarin zijn specifieke eigenschappen.

Dat in de Verenigde Staten heel andere zaken in de schijnwerpers staan, laat Michael Neuman zien aan de hand van zijn case study Houston. De van oudsher meer op de fysieke aspecten gerichte planologie kent daar een ander institutioneel kader. Planologen hebben daar een andere functie in en perspectief op de Amerikaanse maatschappij, waardoor ook hun manier van handelen beïnvloed wordt. Is dit het soort planologie dat met ontwikkelingsplanologie bedoeld wordt?

De gedachten over planningsperspectieven staan veelal in het teken van een sterk groeiproces van stedelijke ontwikkeling, zo laat het voorbeeld van Houston ook zien. Dat dit niet altijd het geval is, komt naar voren in een artikel van Marco Bontje. Veel steden in het oosten van Europa, maar binnenkort wellicht ook in Nederland, krijgen te maken met krimp. Moeten hiervoor nieuwe strategieën worden ontworpen en zo ja, hoe? En kan kwaliteit alleen tot stand komen binnen een groeistrategie? De aandacht voor het proces van het ontwikkelen van ruimtelijke plannen staat centraal in het artikel van Vanbellegem, Van Bouwel en Uyttenhove. De auteurs stellen dat voor het begrijpen van veranderingen in een bepaald gebied de historie niet vergeten kan worden. Een chronofotografische blik kan kwaliteit bieden, maar hier moet dan wel tijd en geld voor zijn.

Dat planningsperspectieven niet altijd het gewenste effect hebben en daarom constant in ontwikkeling blijven, wordt zichtbaar in de voorbeelden uit de praktijk. In de beschouwing van het project 'Drecht oevers' door Willemieke Hornis komen de basisideeën van de Nederlandse ontwikkelingsplanologie tot uiting, maar nog niet altijd tot werking. Een ander interessant aspect aan het uitvoeren van een planningsperspectief is het voorbeeld van het realiseren van

het Bijlmerpark. Tamara Metze geeft aan dat nieuwe ideeën niet altijd binnen een bestaande context te realiseren zijn. Toch hoeft dit niet altijd een ramp te zijn aangezien zelfs binnen de vastgestelde grenzen een creatief proces mogelijk moet zijn.

Het themanummer wordt afgesloten met een artikel waarin planologen uit Nederland met verschillende achtergronden een aantal stellingen bespreken en de huidige positie en toekomstige koers van de Nederlandse planologie, tussen al deze perspectieven, vorm proberen te geven.

Mirjam Fokkema en Martijn van der Linden zijn redacteur van AGORA.

Literatuurselectie

- Ascher, F. (2001) *Les nouveaux principes de l'urbanisme. La fin des villes n'est pas à l'ordre du jour.* Editions de l'aube.
- Asbeek Brusse, W, Dalen, H. van & B. Wissink (2002) *Stad en land in een nieuwe geografie. Maatschappelijke veranderingen en ruimtelijke dynamiek.* Den Haag: SDU.
- Ministerie van VROM (2001) *Nota Ruimte.* Den Haag: Ministerie van VROM.
- SER (2001) *Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening.* www.ser.nl.
- Verwest, F., Dammers, E. & B. Staffhorst (2005) *Ontwikkelingsplanologie: voorbij het poldermodel. Ruimte in Debat 2.* Den Haag: Ruimtelijk Planbureau.